

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

Estd. 1962

NAAC 'A' Grade

Faculty of Interdisciplinary Studies

Syllabus For

Second Year Bachelor of Arts and Bachelor of Education

Integrated Degree (Regular, Semester) Program

B.A.B.Ed. (Four Year Integrated) Degree Program

As Per NCTE Regulations, 2014

(To be implemented from June 2019 onwards)

(Subject to the modifications that will be made from time to time)

STRUCTURE OF PRACTICUM COMPONENT
SECOND YEAR B. A. B. Ed.

Course Code	Semester	Title	Marks
CC-T- 104	Third Semester	Understanding Discipline and Subject	50
CC-T 105	Third Semester	Yoga Education	50
CC-T- 106	Third Semester	Environmental Science	70+30(Internal)
		Total	200
CC-P -301	Third Semester	ICT In Education	50
CC-P 302	Third Semester	Diagnostic and Enriching the (Micro)Teaching skills	50
CC-P 303	Third Semester	Lesson planning workshop and Demonstration Lesson	25
CC-P 304	Third Semester	Workshop on Constructivist Approach to Teaching/Learning	25
		Total	150
CC-T- 107	Fourth Semester	Gender, School and Society	50
CC-T- 108	Fourth Semester	Pedagogy of School Subject One part-I	50
CC-T- 109	Fourth Semester	Pedagogy of School Subject Two part-I	50

		Total	150
CC-P 401	Fourth Semester	Simulated Teaching Workshop(1+1 lesson) each method	25
CC-P 402	Fourth Semester	Diagnostic Test on Content Knowledge and Remedial Programme	50
CC-P 403	Fourth Semester	Action Research Workshop	25
CC-P 404	Fourth Semester	Workshop on models of teaching	25
CC-P 405	Fourth Semester	School Internship (4 Weeks)	100
Total			225

B. A. B. Ed. Four Year Integrated course
Second Year Structure – II

Semester - III											
Teaching Scheme				Evaluation Scheme							
Course Code	No. of Lectures	Hours	Credits	Theory	Internal	Max Marks	Min Marks (for passing)		Exam Duration (Hrs.)		
DSC – III	4	3.3	2	50	No Internal Exam	50	18		2		
DSC – IV	4	3.3	2	50		50	18		2		
DSC – III	4	3.3	2	50		50	18		2		
DSC – IV	4	3.3	2	50		50	18		2		
AECC – III	4	3.3	2	50		50	18		2		
CC-HS- I/CC-HD-I	4	3.3	2	50		50	18		2		
AECC-EVS	4	3.3	-	-		-	-		-		
Total Marks and Credits	28	24	12	300			300				
Perspective in Education (Theory)											
Course Code	Course Component		No. of Lectures	Instructional Hours	Credits	Exam Duration (Hrs.)	Marks				Total Marks
							Internal		External		
							Max	Min	Max	Min	
CC-T 104	Understanding Discipline and Subjects		3	2.5	2	02	15	6	35	14	50
CC-T 105	Yoga Education		30(-3 hours per week)		2	02	15	6	35	14	50
CC-T 106	Environment Science		5	3.2	4	03	30	12	70	28	100
Practicum											
			No. of Lectures	Instructional Hours	Credits	Exam Duration (Hrs.)	Marks				
							Max	Min			
CC-P 301	ICT in Education		2	1.65	2	02	50	25	00	50	
CC-P 302	Diagnostic and Enriching the (Micro) Teaching Skills		60 hours (10days)		2	00	50	25	00	50	
CC-P 303	Lesson Planning workshop and Demonstration Lesson										
CC-P 304	Workshop on Constructivist Approach to Teaching/ learning		2	-	01	-	25	13	00	25	
CC-P 305 : Internal Examination (50 Marks) : Assignment (10); + Viva(30), + End Examination(10): Credits 2											
Total					15					375	
Aggregate Marks and Credits of III Semester						27				675	

AECC : Ability Enhancement Core Course (Compulsory English)
CC-HS Core Course (HSRM);CC-HD core course (Human Development).
DSC: Discipline Specific Core Course - Candidate can opt any two courses (Subjects) from DSC - C & DSC - D {Courses (subjects) which were opted in Part I (Sem I & Sem II)}
AECC – EVS : Ability Enhancement Compulsory Course – Environmental Studies

B. A. B. Ed. Four Year Integrated course

Semester- IV								
Teaching Scheme				Evaluation Scheme				
Course Code	No. of Lectures	Hours	Credits	External Theory	Internal	Total Marks	Min Marks (for passing)	Exam Duration (Hrs.)
DSC – V	4	3.3	2	50	No Internal Exam	50	18	2
DSC – VI	4	3.3	2	50		50	18	2
DSC – V	4	3.3	2	50		50	18	2
DSC – VI	4	3.3	2	50		50	18	2
AECC – III	4	3.3	2	50		50	18	2
CC-HS-II/CC-CD-II	4	3.3	2	50		50	18	2
AECC-EVS	4	4	4	70	30	100	25/10	3
Total	28	24	16			400	-	-

Perspective in Education (Theory)										
Course Code	Course Component	No. of Lectures	Instructional Hours	Credits	Exam Hrs.	Marks				Total
						Internal		External		
						Max	Min	Max	Min	
CC-T 107	Gender, School and Society	3	2.5	2	2	15	6	35	14	50
Pedagogic Studies(Theory)										
		No. of Lectures	Instructional Hours	Credits	Exam Hr	Marks				Total
						Max	Min	Max	Min	

CC-TPd. 108	Pedagogy of School Subject One Part – 1 (Marathi/Hindia/ English)	3	2.5	2	02	15	6	35	14	50
CC-TPd. 109	Pedagogy of School Subject Two Part – 1 (History /Geography)	3	2.5	2	02	15	6	35	14	50
Total										

Practicum										
						Marks				
						Ma x	Mi n			
CC-P 401	Simulated Teaching Workshop- 1+1 lesson each method	30+12 hours (5days)		1	-	25	13	00		25
CC-P 402	Diagnostic Test on Content Knowledge and Remedial Programme	4	3.3	2	00	50	25	00		50
CC-P 403	Action Research Workshop and Conduct of Action Research	2	1.6	1	00	25	13	00		25
CC-P 404	Workshop on Models of Teaching	2	1.6	1	00	25	13	00		25
CC-P 405	School Internship	4 Weeks		4	00	100	50	-		100
CC-P 406 : Internal Examination (50 Marks) (Assignment (10); + Viva(30), + End Examination(10) Credits 2										
Total				17						375
Aggregate Marks and Credits of IV Semester				33						775

AECC : Ability Enhancement Core Course (Compulsory English)
CC-HS Core Course (HSRM);CC-HD core course (Human Development).
DSC: Discipline Specific Core Course - Candidate can opt any two courses (Subjects) from DSC - C & D {Courses (subjects) which were opted

in Part I (Sem I & Sem II)}

AECC – EVS : Ability Enhancement Compulsory Course – Environmental Studies

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester
CC-T 104 Understanding Disciplines and Subject

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives-

1. To enable student teachers to reflect on the nature and role of disciplinary knowledge in the school curriculum.
2. To enable student teachers to know different disciplinary areas.
3. To enable student teachers to know the changing scenario in the disciplinary areas.
4. To enable student teachers to know the changing role of a teacher.

Unit-1 Disciplinary knowledge – (09 marks, 8 hrs.)

- a) Concept and meaning of Disciplinary knowledge.
- b) Nature and role of disciplinary knowledge in the school curricula.
- c) Paradigm shifts in the nature of disciplinary areas as social science, natural science, maths and linguistics.
- d) Concept and role of a discipline according to John Dewey, plato, swami vivekanand and M. K. Gandhi.

Unit-2 Need of teaching discipline (09 marks, 8 hrs.)

- a) Need of teaching western science ,maths and philosophy in school and college.
- b) Science and maths –Vehicles of national development.
- c) Co-relation between discipline and school subject.
- d) Procedure to design of school subjects.
- e) Changing role of a teacher

Unit -3 Interdisciplinary nature of school subject- (08 marks, 7 hrs.)

- a) Concept and meaning of interdisciplinary nature of school subject.
- b) Approaches of disciplines- multidisciplinary, interdisciplinary, and trans disciplinary
- c) Difference between interdisciplinary knowledge and multidisciplinary knowledge
- d) Need of learner oriented school curricula.

Unit -4 Understanding hospitality and horticulture

(09 marks, 7 hrs.)

- a) Concept and meaning of hospitality.
- b) Multiculturalism in hospitality and legal aspects of hospitality management.
- c) Multicultural and international issues in hospitality.
- d) Concept, scope and importance of horticulture.
- e) Branches of horticulture and its classification.
- f) Importance of horticulture in poverty reduction.
- g) National and state level agencies involved in horticultural development.

Sessional work- (any one of the following)

(15 marks)

1. Prepare a presentation on hospitality management.
2. Prepare a layout of nutrition garden.
3. Visit to private orchards and cold storage unit and make a report.
4. Seminar on ‘socio cultural perspective of mathematics.
5. Prepare a presentation on ‘Difference between disciplinary knowledge and integrated curriculum.

References-

- Deng, z. (2013) School subjects and academic disciplines. In. A. Luke , A. Woods, and K. Weir (Eds) curriculum, Syllabus design and equity. A Primer and model- Routledge .
- Goodson, I. F, and Marsh , C. J. (2005) Studying school subjects. A guide .Routledge.
- Parekh , B. C. (2000) Rethinking multiculturalism ,cultural diversity and political theory (pp . 213-230) palgrave.
- Jitendrasingh (2006) Basic horticulture , Kalyani Publishers, New Delhi.
- Adams C. R and M.P. Early. (2004) Principles of horticulture . Butterworth –Heinemam, oxford university press.

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester**

CC-T 105 Yoga Education

Total Credit : 02

External Examination : 50

Total Marks :50

**Record of activities (Work book
and Practical File to be maintained)**

Total Hours : 30 (per week 3 hrs)

Objectives

The Student teacher will be able to :

1. Define the concept of Yoga
2. Know the Yoga practices for healthy living
3. Know relationship between Yoga & Physical Development

Course Content

Unit - 1 Introduction to Yoga and Yoga practices

- a. Meaning and Definitions of Yoga
- b. Principles of Yoga and yogic practices (Do's & don'ts)
- c. Introduction to schools of Yoga
- d. Introduction to Yoga texts : Astanga Yoga of Patanjali

Unit - 2 Yoga and Health

- a. Concept dimensions of health
- b. Potential causes of ill health according to Yoga
- c. Yoga as a preventive and promotive health care for holistic health and wellness

Unit - 3 Applied Yoga for Secondary Education

- a. Yoga practices for concentration development
- b. Yoga practices for memory development
- c. Yoga practices for eye sight improvement
- d. Yoga practices for voice culture

Unit - 4 Yoga and Physical Development

- a. Yoga practices for Physical flexibility
- b. Yoga practices for Physical stamina
- c. Yoga practices for Physical endurance
- d. Yoga practices for increasing lung capacity

Reference

Yoga Education for Bachelor's Degree in Education, National Council for Teacher Education, New Delhi, June 2015

Yoga Education for Diploma in Elementary Education, NCTE, New Delhi, June 2015 (Available on-line)

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester

CC-T 106 Environment Science

Total Credit : 04

External Examination : 70

Internal Examination : 30

Total Marks :100

Total Hours : 30 (per week 3 hrs)

(To be taken from B. A. Syllabus)

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester

CC-P 301 Information and Communication Technology in Education

Total Credit : 02

Total Marks :50

Total Hours : 45 hours

Objectives

On completion of this course the students will be able to :

1. understand the fundamentals of ICT in education
2. apply ICT in Education
3. understand the computer and other e-technologies used in instructions and evaluation
- 4 .use of ICT to the conduct of the research and research communication.

Course Content

1. Prepare a note on ICT & its nature (own handwriting)
2. Use Word processor :*MS Word* and write a leave letter to your Principal. .(Print-out)
3. Use Spread sheet Package: *M.S Excel* and calculate Mean. .(Print-out)
4. Use Spread sheet Package: *M.S Excel* and calculate Median. .(Print-out)
5. Use Spread sheet Package: *M.S Excel* Graphs : bar graph ; pie chart etc.
6. Use presentation package :*MS-Power-Point* and prepare 10 to 12 slides on a topic of school content (Print handouts)
7. Prepare a note on Cyber- crime ,Cyber law (own handwriting)
8. Prepare a note on Virus scanning as a Utility software(own handwriting)
9. Use interactive white board(smart board) and teach for five minutes.

Essential Readings

- Bharihok Deepak. (2000). Fundamentals of Information Technology. Pentagon Press: New Delhi
2. Conrad, Keri (2001). Instructional Design for Web based Training. HRD Press
 3. Crumlish Christian (1999). The Internet No Experience Required. BPB Publications: New Delhi
 4. Evant, M: The International Encyclopedia of Educational Technology.
 5. Jain Amit; Sharma Samart; & Banerji Saurab (2002). Microsoft Word for Beginners. NISCOM, CSIR: New delhi
 6. Jain Amit; Sharma Samart; & Banerji Saurab (2002). Microsoft Excel for Beginners. NISCOM, CSIR: New delhi
 7. Jain Amit; Sharma Samart; & Banerji Saurab (2002). Microsoft PowerPoint. NISCOM, CSIR: New delhi
 8. James,K.L. (2003). The Internet: A User's Guide. Prentice Hall of India Pvt.Ltd: New Delhi
 9. Lee, William W., Dianna, L. Owens, (2001) Multimedia based Instructional design: Computer Based Training. Jossey-Bass
 10. Sanders Donald, H. (1998). Computers Today. McGraw Hill Book Company: New Delhi
 11. Sarkar, S.K. & Gupta, A.K.(1998). Elements of Computer Science. S.Chand & Company: New Delhi
 12. Saxena Sanjay. (2000). A First Course in Computers. Vikas Publishing House Pvt.Ltd: New Delhi
 13. Mishra, S.(Ed.) (2009). STRIDE Hand Book 08: E-learning. IGNOU:New Delhi. Available at

Web Addresses :

<http://www.librareis.psu.edu/>

<http://www.searchenginewatch.com.> (ALTA ViSTA, EXCITE, HOTBOT, INFOSEEK)

<http://www.teacher.net.>

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester**

CC-P 302 Diagnostic and Enriching the Teaching Skills

अध्यापन कौशल्यांचे निदान व अध्यापन कौशल्य समृद्धी

कालावधी – 60 तास (10 दिवस) श्रेयांक.. 02

गुण – 50

प्रथम वर्ष - बी. एड. प्रवेश पूर्ण झाल्यावर दोन आठवड्यांनंतर

अध्यापन कौशल्य निदानाची उद्दीष्टे

१. छात्राध्यापकांमधील प्रगत व अप्रगत अध्यापन कौशल्यांचा शोध घेणे.
२. अध्यापकांमहाविद्यालयामध्ये अध्यापन कौशल्य समृद्धीसाठी घेतली जाणाऱ्या कौशल्य निश्चित रावण्याची यासाठीच्या नियोजनास मदत करणे.

पुर्वनियोजन :

१. **पाठविभागीय- ५०** छात्राध्यापकांची सात आठ तास विभागीय रावी. सात ते आठ विद्यार्थ्यांचा एक आठ तास समावेश रावा शक्यतो अध्यापन पध्दतीनुसार संबंधित मादरश आडे त्या त्या अध्यापन पध्दतीचे छात्राध्यापकांजातील या संबंधी नियोजन रावे
२. **पाठ तयारी बाबत सूचना-** प्रत्येक छात्राध्यापकांला िमान २० मिनिटे घेतल्याही एक आ घट ावर अध्यापन रावयाचे आहे याची सूचना एक दिवस आगेदर द्यावी. पाठ सा घ्यावा यासंबंधी मादरश िनी घेतल्याही प्रारचे मादरशन रू नये.

३. पाठासाठी वेळ २० ते २५ मिनिटे द्यावा.
४. पाठ सुरू असताना टाट मादरशर ढंढी पाठ घे ढा-या छात्राध्याप ढंच्या ढैशल्यल्यल्ये ढलदलढ ढरवे (ढैशल्य ढलदलढ श्रे ढी / तक्तर दे यलत आलल आहे.)
५. ढैशल्य ढलदलढ श्रे ढी /तक्तरल्यल्ये वलशल्लेष ढरून छलत्रलध्याप ढंढी अढुर ढत अस ढरी ढैशल्ये ढलदरशर ढंढी ढलशल्ललत ढरवीत.
६. सरव ढट ढलदरशर ढढी ँ तुर येवून छलत्रलध्याप ढढं आवश्य अस ढढ-या अध्यापढ ढैशल्यल्यल्यल्ये ढलशल्ललती ढरून अध्यापढ ढैशल्य सढृदुधी ढर्य, ढलके ढलयुढढ ढरवे.
७. ढैशल्य ढलदलढ ढुरलल्यल- ढललवधी - सहा तलस

शलशर ढुरशलशर ढंढी अध्यापढ ढैशल्य ढलदलढ तक्तर / श्रे ढी

शलशर ढी तक्तर ढं १

अ.ढ.	ढैशल्य	ढूरुतः घडले	अंशतलः घडले	घडले ढलही व आवश्य ढलही	घडले ढलही ढढ आवश्य हते
१	सखुखतल ढुरवरुतढ ढैशल्य शलशर ढंढी शल व यल ढूरुवी वलदुधलरुथरुढके ल ढशल वल यल डे ढुदुरीत ढे ले ढय?				
२	शलशर ढंढी शल व यल ढूरुवी वलदुधलरुथरुढल स्वतःक्यल ढूरुव खुढलढलकी खल ढीव रुढ दलली ढल?				
३	शलशर ढंढी शल व यल ढूरुवी वलदुधलरुथरुढढधुधे खलखुढलसल ढलरुढल ढहो यलसलठी ढुरेढ ढलदलयी तुरती ढेल्यल ढय?				
४	शलशर ढंढी शल व यल ढूरुवी शल वल यलकल हेतू ढेढ ढय शल वल ढलढर ते सुढुषुट ढे ले ढय?				
५	केत ढदल ढैशल्य शल वतलढल शलशर ढंढी अरुथढूरु ढल हललकलली ढेल्यल ढल?				
६	शलशर ढंढी शल वलतलढल आशयढुरुढ यो य हलवढलव ढे ले ढय?				
७	शल वलतलढल शलशर ढंढी आशयढुरुढ आवलखलत यो य तढे ढदल ढे लल ढल?				

८	शि वि यात विद्यार्थ्यांना प्रत्येक सहभागी रून घेतले आहे?				
९	फल लेखन शैल्य फल लेखनाच्या वापरापूर्वी शिवांनी फल लेखनाची स्थिती, प्रशासकीय योजना, लेखन साधने, प्राथमिक नोंदीची दखल घेतली आहे?				
१०	शि वि यात येणारे नवे शब्द विद्यार्थ्यांचा प्रतीसाद फल लेखन नोंदविला आहे?				
११	विद्यार्थ्यांचे लेखन वेध यासाठी व ते टिपून ठेव यासाठी फल लेखनारेही लेखन वेध घेतली आहे?				
१२	फल लेखन आल्यानंतर राहतांना भौमिती साधनांचा उपयोग केला आहे?				
१३	फल लेखन लेखलेले लेखन विद्यार्थ्यांनी वहीत उतरवून घेतल्याची जाणीव केली आहे?				
१४	फल लेखन नियोजनबद्ध वापर केला आहे?				
१५	फल लेखन रताना लेखलेले लेखन सळ्यांना दिसावे याची जाळजी उभे राहताना घेतली आहे?				
१६	फल लेखन लेखलेले लेखन वाचनीय होते आहे?				
१७	फल लेखन लेखलेले लेखन शुद्ध होते आहे?				
१८	शैक्षणिक साधनांचा अध्यापनात वापर शैल्य अध्यापनात वापरण्याच्या साधनांची अध्यापनापूर्वी जाणीव योजय पध्दतीने मांड केली आहे?				
१९	अध्यापनात वापरलेली साधने आशयानुरूप होती आहे?				
२०	शैक्षणिक साधने निरीक्षण रताना नेमकेपणे घट निरीक्षण रावे या बाबत महत्त्वपूर्ण सूचना दिल्या आहे?				
२१	एखाद्या घटणासाठी अनेक साधने वापरली आहे?				
२२	संवाद शैल्य प्राप्त ज्ञान पूर्वज्ञानाशी जोडले आहे?				
२३	प्राप्त ज्ञानाचा समान परिस्थितीत उपयोग करून द्याविला आहे?				
२४	प्राप्त ज्ञानाचा समान परिस्थितीत साद उपयोग रावा ते सांगितले आहे?				
२५	प्राप्त ज्ञानाचा पुढील अध्ययनाशी संबंध जोडला आहे?				

शिवांनी प्रश्नांसाठी अध्यापन शैल्य निदान तक्ता / श्रेणी

तक्ता न.२

अ.न.	शैल्य	८० टक्के घडले	किमान एके दोन वेळा	अजिबातच घडले नाही
१	स्पष्टीकरण शैल्य शिवांताना आशयात आलेले तीन शब्द विविध उदाहरणे, प्रतिशब्दांद्वारे स्पष्ट केली आहेत. तसेच बोलताना छोट्या छोट्या वाक्यांचा वापर केला आढळतो. आवश्यक तेनुसार मुद्यांची पुनरावृत्तीही आढळते.			
२	उदाहरणे व दाखले			

	शि विताना विविध तत्त्व, नियम, सं ल्पना विविध उदाहर ाच्या आधारे समजावून दिल्या आहेत.तसेच त्याआधारे विद्यार्थ्यांना नियम / सं ल्पना सांा यास सांा तले आहे.			
३	मुलभूत प्रश्न संपूर्ा व ाला समजेल असे सुस्पष्ट, व्या र ादृष्ट्या निर्दोष प्रश्न विचारलेले दिसतात.प्रश्नानंतर उत्तर दे यास विद्यार्थ्यांना पुरेसा वेळही दिलेला आढळतो.			
४	मुक्त प्रश्न विद्यार्थ्यांना विचार रून उत्तर दयावे लाेले असे प्रश्न विचारलेले आहेत.			
५	शोध प्रश्न विद्यार्थ्यांना उत्तर देता आले नाही िं वा त्यानी अपूर्ा उत्तर दिले तरी त्यांच्या डूनच पूर्ा उत्तर मिळवि याचा प्रयत्न शि ा ांनी लेला दिसतो.			
६	प्रत्याभर ासाठी अध्यापन ृती आप ाशि विलेले मुलांना ळले िं नाही याची वेळोवेळी ात्री रून घेतलेली दिसते. समजले नसेल अशा वेळी वे ाळया पध्दतीने पुन्हा तोच आशय समजावून सांा तला आहे.			
७	प्रबलन ैशल्य मुलांना प्रोत्साहन मिळावे म्ह ाून त्यांनी दिलेल्या उत्तराला शि ा ांनी 'छान,' 'शाब्बास,' 'हं,' 'बरोबर,' इत्यादी प्रतिसाद दिलेले दिसतात. विद्यार्थी चु ला तर त्याला न रा ावता चू ल ात आ ाून दिलेली दिसते.			

तज्ज्ञांनी संबंधित विद्यार्थ्यांची प्र ात व अप्र ात ैशल्य े ाती याची पुढील चौ टीत नोंद रावी

अ.न.	प्र ात ैशल्य	अप्र ात ैशल्य
१		
२		

३		
४		
५		

तज्ज्ञाचे नांव व सही

सूचना –

Skill Diagnostic Test छात्राध्यापकानी प्रवेश घेतल्यानंतर सुरुवातीलाच घेऊन बाकीची प्रॅक्टिकल सुरु करावीत.

अध्यापन कौशल्य समृद्धी प्रात्यक्षिकाची उद्दिष्टे –

1. सूक्ष्म अध्यापन संकल्पना, इतिहास व महत्त्व स्पष्ट करणे.
2. विशिष्ट अध्यापन कौशल्ये विकसित करणे.
3. अध्यापनात आत्मविश्वास निर्माण करणे.
4. सूक्ष्म अध्यापन कौशल्याचा सराव देणे व कौशल्य विकसित करणे.
5. सुधारणा होण्यासाठी प्रत्याभरण देणे.
6. आत्मसात केलेल्या कौशल्या कौशल्यांचे एकात्मीकरण करणे.

अध्यापन कौशल्य समृद्धी प्रात्यक्षिकाच्या प्रभावी आयोजनासाठी काही मार्गदर्शक तत्त्वे पाळावीत.

कालावधी 54 तास (9 दिवस)

1) तात्त्विक माहिती –

प्रथम सूक्ष्म अध्यापन संकल्पना, इतिहास, वैशिष्ट्ये, सूक्ष्म अध्यापन कृतिसत्र स्वरूप स्पष्ट करावे. त्यानंतर विविध अध्यापन कौशल्यांचा परिचय (त्यांचा अर्थ, उपकौशल्ये, अध्यापन महत्त्व) करून द्यावा.

सर्व शालेय विषयांना आवश्यक अशी अध्यापन कौशल्ये निश्चित करावीत.

एखाद्या अध्यापन कौशल्याची तात्त्विक माहिती देऊन त्यात कौशल्याचे महत्त्व, अध्यापनातील त्या कौशल्याचे स्थान, महत्त्व, कौशल्याची उपकौशल्ये विविध उदाहरणे देऊन (उदाहरणे सर्व शालेय विषयातील) स्पष्ट करावीत.

2) नमुना सादरीकरण (Modelling) –

नमुना निरीक्षणातून आपण कौशल्य शिकतो. शिक्षक प्रशिक्षकांनी नमुना सादरीकरणासाठी खूप परिश्रमपूर्वक नियोजन करावे. कौशल्याचे विशिष्ट घटक केव्हा, कोठे व कसे घडले हे निरीक्षण करणाऱ्यांना कळले पाहिजे. अपेक्षित कौशल्यांचा अधिकतम वापर व त्याज्य घटकांचा पूर्ण अभाव असला पाहिजे. नमुना सादरीकरणाचे पुनर्निरीक्षण करता यावे यासाठी नमुना पाठाचे व्हिडिओ रेकॉर्डिंग करावे. त्यांची सी. डी. बनवावी.

नमुना सादरीकरण फक्त पाच कौशल्यांचे न होता सर्व विषयांना आवश्यक/उपयुक्त अशा अधिक कौशल्यांचे अध्यापन सादरीकरण व्हावे. त्यापैकी प्रशिक्षणार्थी त्यांच्या अध्यापन पद्धतीस योग्य अशी कौशल्य निवडतील.

नियोजन –

पाच मिनिटांच्या कालावधीत कौशल्याच्या अपेक्षित उपघटकांचा अधिकतम वापर करावयाचा असतो. सूक्ष्म अध्यापन हे आशयमुक्त तंत्र आहे. म्हणून आशय व अध्यापन उद्दिष्ट यास गौण स्थान आहे. म्हणून सूक्ष्म पाठ नियोजनात शिक्षक कृती, विद्यार्थी कृती व कौशल्यातील उपघटक असे तीनच रकाने हवेत. हे नियोजन नेहमी सखोल हवे. नियोजनात वेळेची नोंद केल्यास अधिक चांगले. (ही नोंद अर्ध्या मिनिटाच्या कालावधीची हवी.)

निर्दोष व अचूक नियोजनावर भर द्यावा.

अध्यापन –

सूक्ष्म पाठांचे आयोजन करताना किमान सात ते आठ छात्राध्यापकांचा गट हवा. त्यात एक अध्यापक, एक पाठ निरीक्षक, एक वेळ निरीक्षक (नियंत्रक) व चार विद्यार्थी आवश्यक असतात. जो छात्राध्यापक पुढील पाठ घेणार असेल त्याला मननासाठी वेळ मिळावा. त्यास कोणतेही काम देऊ नये.

कौशल्यातील सर्व अपेक्षित उपकौशल्यांना अधिकतम वाव मिळेल असा आशय निवडण्याबाबत, पाठ नियोजन करण्याबाबत मार्गदर्शन करावे. निरीक्षक जेवढे जास्त तेवढे वस्तुनिष्ठ व सूक्ष्मपणे मापन शक्य होते.

अध्यापनात प्रत्याभरणासाठी व्हिडिओ रेकॉर्डिंग, टेपरेकॉर्डिंग किंवा मोबाईल रेकॉर्डिंग करावे. अध्यापनावेळी छात्राध्यापक विद्यार्थ्यांच्या भूमिकेत गंभीरपणे जाणे महत्त्वाचे आहे. पाठ निरीक्षक, समय नियंत्रक व भूमिका पालनाची संधी प्रत्येक छात्राध्यापकास मिळावी.

प्रत्याभरण (Feedback) –

प्रत्याभरण हा सूक्ष्म अध्यापनाचा आत्मा आहे. प्रत्याभरण अचूक, नेमके व वस्तुनिष्ठ असावे. चांगल्या बाबी दाखवून प्रोत्साहन द्यावे. तसेच त्रुटी/दोष परखडपणे दाखवून सुधारण्यासाठी मार्गदर्शन करावे. छात्राध्यापकांना प्रत्याभरण देण्यासाठी निरीक्षण कसे करावे व प्रत्याभरण कसे व्हावे याबाबत मार्गदर्शन होणे आवश्यक आहे. प्रत्याभरण – निरीक्षण तक्ता, शिक्षक प्रशिक्षक, व्हिडिओ रेकॉर्डिंग, छात्राध्यापक निरीक्षक व स्वतः अध्यापक यांनी करावे.

प्रत्याभरण मिळाल्यानंतर पुनर्नियोजन करून पुनराध्यापन व्हावे नंतर पुनर्प्रत्याभरणही व्हावे. कोणत्याही तीन कौशल्यांचे अध्यापन व पुनराध्यापन करावे व दोन कौशल्यांचे केवळ अध्यापन घ्यावे.

Integrated Lesson

सेतुपाठ / कौशल्यांचे एकात्मीकरण

तीन कौशल्यांचे अध्यापन पुनराध्यापन व दोन कौशल्यांचे अध्यापन झाल्यावर सर्व कौशल्यांचे एकात्मीकरण करता येण्यासाठी सेतुपाठांचा तात्त्विक भाग स्पष्ट करून सेतुपाठाचे नमुना सादरीकरण करावे व त्यानंतर प्रत्येक छात्राध्यापकांना सेतुपाठ नियोजनात मार्गदर्शन करून सेतुपाठाचे अध्यापन व प्रत्याभरण पूर्ण करावे.

सेतुपाठात शिकवलेली कौशल्ये व न शिकवलेली कौशल्ये यांची एकत्रित गुंफण करणे आवश्यक आहे. कारण सेतुपाठ हा सूक्ष्म अध्यापन व सराव पाठ यांना जोडणारा दुवा आहे.

अहवाल लेखन –

अहवाल लेखनात पुढील क्रम हवा.

- 1) सूक्ष्म अध्यापन – अर्थ, इतिहास, स्वरूप व महत्त्व
- 2) सूक्ष्म अध्यापन कौशल्ये (थोडक्यात उपघटक महत्त्व)
- 3) प्रत्यक्ष घेतलेल्या कौशल्यांचा सैद्धांतिक भाग (थोडक्यात)
- 4) अध्यापन व पुनरध्यापनाची टाचणे (नियोजन)
- 5) अध्यापन पुनरध्यापनावरील प्रत्याभरण तक्ते
- 6) सूक्ष्म अध्यापन कृतिसत्राबाबतचे प्रत्याभरण

टीप कौशल्य निदान प्रक्रियेची माहिती छात्राध्यापकांनी अहवालात देण्याची आवश्यकता नाही.

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester

CC-P 303 Lesson Planning Workshop & Demonstration Lessons

पाठनियोजन कृतिसत्र व दिग्दर्शन पाठ (प्रात्यक्षिक)

कालावधी – 36+09 तास (6दिवस)

श्रेयांक– 01

गुण – 25

उद्दिष्टे –

1. पाठनियोजनाच्या तात्त्विक भागाची माहिती देणे.
2. वर्गअध्यापनाची उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे यावर व्याख्यान देणे.
3. पाठ्यांशाच्या मूल्यमापन पायऱ्यांची माहिती देणे.
4. पाठनियोजनाचा नमुना तयार करून घेणे.
5. शिक्षक प्रशिक्षकाने दिग्दर्शन पाठ घेणे प्रशिक्षणार्थीनी पाठाचे निरीक्षण करणे व चर्चा घडवून आणणे.

प्रात्यक्षिकाची उद्दिष्टानुसार कार्यवाही –

Code	तपशील (Subject)	तास Hours			गुण Marks	
		Class Hours.	Preparation Hours.	Total Hours.	Internal	Total
1)	पाठनियोजन कृतिसत्रामध्ये पाठ्यांश तात्त्विक भागाची माहिती देणे.(पाठ टाचणाची माहिती देणे – प्रस्तावनेपासून मूल्यमापनापर्यंत)	4				
2)	उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे यावर व्याख्यान देताना प्रशिक्षणार्थीचे दोन गट करावेत. गट 1 – भाषा व सामाजिक शास्त्रे गट 2 – सायन्स व गणित.	4				
3)	पाठ्यांशाचे मूल्यमापन – मूल्यमापन	3				

	पायऱ्या – संकलन, उपयोजन, गृहपाठ उदाहरणानुसार मूल्यमापन पायऱ्यांची माहिती स्पष्ट करून सांगणे.					
4)	गटातील प्रात्यक्षिक कार्य – अध्यापन पद्धतीनुसार (I व II) पाठनियोजन (पाठ टाचण) तयार करून घेणे.	10	4			
5)	दिग्दर्शन पाठ – शिक्षक प्रशिक्षकांनी आपल्या अध्यापन पद्धतीनुसार 30 मिनिटांचे पाठटाचण काढणे ते काच फलकामध्ये लावणे व त्याचा निरीक्षण तक्ता करून सर्व प्रशिक्षणार्थीसमोर 30 मिनिटात शालेय विद्यार्थ्यांवर पाठ घेऊन दाखविणे व त्यावेळी वर्गातील दोन प्रशिक्षणार्थी निवडून आपल्या पाठाचे निरीक्षण करण्यास सांगणे व पाठ संपल्यानंतर निरीक्षकांनी केलेल्या निरीक्षणातील प्रत्येक बाबींवर चर्चा करणे. (चांगल्या बाबी व त्रुटी	15	5		25	25
	एकूण	36	9	45	25	25

Note -

मराठी, हिंदी, इंग्रजी विषयाच्या शिक्षक प्रशिक्षकांनी प्रत्येकी एक याप्रमाणे गद्य, पद्य, व्याकरणांचे पाठ सर्व प्रशिक्षणार्थीसमोर द्यावेत व राहिलेल्या घटकांचे (गद्य, पद्य, व्याकरण, लेखन) पाठ विविध अध्यापन पद्धतीने आपआपल्या अध्यापन पद्धतीच्या गटात घेऊन दाखवावेत व चर्चा करावी.

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- III Semester**

**CC-P 304 Workshop on Constructivist Approach to Teaching/Learning
ज्ञानरचनावादी कार्यशाळा**

कालावधी – 36 तास.

श्रेयांक - 01

गुण – 25

उद्दिष्टे :-

1. ज्ञानरचनावादाची संकल्पना समजण्यास मदत करणे.
2. ज्ञानरचनावादाची मूलतत्त्वे व गृहितकाचे आकलन होण्यास मदत करणे.
3. ज्ञानरचनावादी शिक्षक/शिक्षकांची भूमिका समजण्यास मदत करणे.
4. परंपरागत अध्ययन अध्यापन व ज्ञानरचनावादी अध्ययन अध्यापन यातील फरक समजण्यास मदत करणे.
5. ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये समजण्यास मदत करणे.
6. ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये सांगून कृतियुक्त अध्ययन, गट पाडणे, शोधक प्रश्नाच्या आधारे विद्यार्थी काय शिकले ते पाहण्यास मदत करणे
7. अप्रगत विद्यार्थ्यांसाठी गटचर्चा करून त्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न करणे.
8. विद्यार्थ्यांची संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती शोधणे.

ज्ञानसंरचनावाद कार्यशाळा कार्यवाही :-

1. ज्ञानरचनावाद संकल्पना व ओळख व्याख्यान घ्यावे. या व्याख्यानामध्ये ब्रुनर पियाजे व व्योगाटस्कीच्या उपपत्तीचा सैद्धांतिक भाग सांगावा व्याख्यान एक तासाचे असावे.
2. ज्ञानरचनावादाची मूलतत्त्वे व गृहितके – या विषयावर दुसरे व्याख्यान असावे, ह्या व्याख्यानाला एक तासाचा वेळ द्यावा.
3. ज्ञानसंरचनावादाचा प्रभाव अभ्यासक्रम, अध्यापन, मापन या संकल्पनावर कसा आहे ते स्पष्ट करावे यासाठी अभ्यासक्रमाची संकल्पना, त्यावर आधारित पाठ्यपुस्तके त्यांची रचना ज्ञानरचनावादावर कशी झाली आहे ते स्पष्ट करावे. यासाठी एक व्याख्यान ठेवावे व या व्याख्यानावर आधारित प्रथम अध्यापन पद्धतीनुसार गट पाडून अभ्यासक्रम व पाठ्यपुस्तकावर आधारित प्रात्यक्षिक घ्यावे.
4. ज्ञानरचनावाद व शिक्षकाची भूमिका व ज्ञानरचनावादी विद्यार्थ्यांची वैशिष्ट्ये – या विषयावर व्याख्यान द्यावे.
5. ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये, पारंपरिक अध्ययन व ज्ञानरचनावादी अध्ययन यातील फरक यावर एक व्याख्यान द्यावे.
6. ज्ञानरचनावादी पाठाचा आराखडा तयार करून घ्यावा. यासाठी संपूर्ण वर्गावर व्याख्यान द्यावे
पाठाचा आराखडा तयार करताना – विद्यार्थ्यांना द्यायचे अध्ययन अनुभव
विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान कसे तपासणार त्याचा गटकार्याशी संबंध कसा जोडणार?
चेतक प्रश्न/शोधक प्रश्न – कृतियुक्त अध्ययन, विद्यार्थ्यांनी अध्ययन साहित्य तयार करणे. विद्यार्थ्यांना स्वतः विचार करण्यास प्रवृत्त करून गटात झालेले संवाद, विद्यार्थ्यांनी विचार करताना वापरलेल्या प्रतिमा, तसेच त्या घटकातून विद्यार्थी काय शिकले? या सर्व बाबींचा विचार करावा.
7. अप्रगत विद्यार्थी – चर्चा (गटचर्चा) अप्रगत विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न, यावर व्याख्यान घ्यावे.
8. संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती यावर व्याख्यान

1. कार्यपत्रके
2. गटअध्ययन
3. चाचणी संच
4. गट तपासणी
5. प्रश्नपेढ्या

व्याख्यान घेऊन वरील बाबी विद्यार्थ्यांकडून करून घ्याव्यात. दोन अध्यापन पद्धतीची दोन ज्ञानरचनावादी पाठाची टाचणे काढून त्यापैकी पहिल्या अध्यापन पद्धतीचे पाठ पिअरगटामध्ये सरावासाठी घ्यावेत.

दुसऱ्या अध्यापन पद्धतीचे पाठ शालेय अनुभव कार्यक्रमांमध्ये घ्यावेत .

अ.क्र.	तपशिल	तसिका
1	ज्ञानरचनावाद संकल्पना व ओळख	1
2	ज्ञानरचनावादाची मूलतत्त्वे व गृहितके	1
3	ज्ञानरचनावादी अध्ययन प्रक्रियेची वैशिष्ट्ये, पारंपरिक अध्ययन व ज्ञानरचनावादी अध्ययन यातील फरक	2
4	ज्ञानरचनावादाची कार्यनीती	2
5	ज्ञानसंरचनावादाचा अभ्यासक्रम, अध्यापन, मापन या संकल्पनावर प्रभाव	1
6	ज्ञानरचनावाद व शिक्षकाची भूमिका व ज्ञानरचनावादी विद्यार्थ्यांची वैशिष्ट्ये	1
7	अभ्यासक्रम व पाठ्यपुस्तकावर आधारित –गटात प्रात्यक्षिक	2
8	ज्ञानरचनावादी पाठाचा आराखडा – व्याख्यान	2
9	ज्ञानरचनावादी पाठाचा आराखडा – गटात प्रात्यक्षिक	3
10	अप्रगत विद्यार्थी – चर्चा (गटचर्चा) अप्रगत विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न	1
11	संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती– व्याख्यान	1
12	संपादन क्षमता विकासासाठी अध्ययन पद्धती– गटात प्रात्यक्षिक	1
13	दोन अध्यापन पद्धतीची दोन ज्ञानरचनावादी पाठाची टाचणे काढणे	6
14	एका अध्यापन पद्धतीच्या पाठाचा पिअरगटामध्ये सराव	12
	एकूण	36

अहवाल लेखन –

वरील सर्व व्याख्यानांचा सारांश घेऊन अहवाल लेखन करावे. अहवालासाठी अनुक्रमणिका करावी. सदर कार्यशाळेची उद्दिष्टे, व्याख्यान 1 ते 5 सारांश लिहून परिशिष्टामध्ये ज्ञानरचनावादावर आधारित पाठाची टाचणे जोडावीत

मूल्यमापन –

अहवाल लेखन	– 5 गुण
प्रथम अध्यापन पद्धती ज्ञानरचनावादी पाठ	–7.5 गुण
द्वितीय अध्यापन पद्धती ज्ञानरचनावादी पाठ	–7.5 गुण
गटकार्यातील सक्रीय सहभाग	– 6 गुण

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester**

CC-T 107 Gender, School and Society

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
---	------------------------

Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives : To enable the student teachers to-

1. Develop basic understanding and familiarity with key concepts-genders gender bias empowerment, gender parity, equity and equality patriarchy and feminism.
2. Understand the gradual paradigm shift from women's studies to gender studies and some important landmarks in connection with gender and education in the historical and contemporary period
3. Learn about gender issues in school, curriculum, textual materials across disciplines pedagogical processes and its intersection with class, caste, religion and region
4. Understand how gender power and sexuality relate to education (in terms of access curriculum and pedagogy)

UNIT I :-GENDER ISSUES- KEY CONCEPTS (08 marks,7hrs)

- a) Meaning, nature and importance of gender construction sex sexuality, patriarchy, masculinity and feminism
- b) Gender bias gender stereotyping and empowerment
- c) Gender equality and equity in relation with caste, class, region, ethnicity, disability and region
- d) Life skills and training to deal issues of gender

UNIT II-GENDER STUDIES (11 marks , 9hrs)

- a) Paradigm shift from women's studies to gender studies.
- b) Theories on gender and education: Application in the Indian Context
1) – socialization theory 2) Gender difference 3) Structural theory 4) Deconstructive theory
- c) Contemporary period- Recommendations of policy initiatives commissions and committees schemes, programmes and plans after 1986.

UNIT III- GENDER IN CURRICULUM (08 marks, 7hrs)

- a) Gender in text and context in secondary level (Text Book), disciplines classroom management or processes including pedagogy.
- b) Construction of Gender in Curriculum frame work of 21st century.

- c) Teacher as an agent of change.
- d) Ways for reduced teacher, Parents, Attitudes to have high expectations of all girls and boys.

UNIT IV:- GENDER, SEXUAL HARASSMENT AND ABUSE (08 marks, 7hrs)

- a) Meaning, nature types and reasons of harassment.
- b) Sites of Conflict Social and Emotional
- c) Agencies perpetuating harassment family school workplace and media(print and electronic)

SESSIONAL WORK (any one of the following) (15 marks)

- 1) Organizing debates on equity and equality cutting across Gender, Class, Caste, Religion, Ethnicity, Disability and region.
- 2) Project on women role models in various field with emphasis on women in unconventional roles.
- 3) Field visits to schools to observe the schooling processes from a Gender perspective.
- 4) Preparing analytical report on portrayal of women in the field of print and electronic media.
- 5) Preparation of checklist to map classroom process in all types of school.

REFERENCES

- Ahmad, Karuna. 1985. 'The Social Context of Women's Education in India, 1921-81,' in *New Frontiers of Education*, July-September. New Delhi: 15 (3):1-36.
- Apple, M. W. 1979. *Ideology and Curriculum*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Berger, P. and Luckmann, T. 1966. *The Social Construction of Reality*, Penguin Books.
- Bhasin, Kamla. 2000. *Understanding Gender*. New Delhi: Kali for Women.
- Bhasin, Kamla. 2004. *Exploring Masculinity*. New Delhi: Women Unlimited.
- Bhog, Dipta. 2002. 'Gender and Curriculum,' *Economic And Political Weekly*, Review of WS, Apr 27. Census of India 2001, Series 1., Provisional Population Totals, Statement 15, p. 37.
- Chanana, Karuna. 1990. 'Structures and Ideologies: Socialisation and Education of the Girl Child in South Asia', *Indian Journal of Social Sciences*, vol.3, no.1, pp.53-71.
- Chanana, Karuna. 2001. 'Hinduism and Female Sexuality: Social Control and Education of Girls in India', in *Sociological Bulletin*, 50 (1), March, pp37-63.

- Chanana, Karuna. 1996. 'Gender Inequality in Primary Schooling in India: The Human Rights Perspective', in *Journal of Educational Planning and Administration*, 10 (4), 4 October, pp. 361-81.
- Culley, M, & C. Portuges (eds.) 1985. Introduction to *Gendered Subjects: The Dynamics of Feminist Teaching*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Dube, Leela, 1988. 'On the Construction of Gender: Socialisation of Girls in patrilineal India'.
- In Karuna Chanana (ed.), *Socialisation, Education and Women: Explorations in Gender Identity*. New Delhi: Orient Longman.
- Elson, Diane. 1995. 'Male bias in macro-economics: the case of structural adjustment', in Diane Elson (ed.) *Male Bias in the Development Process*, second edition. Manchester: Manchester University Press.
- Folbre, Nancy. 1994. *Who Pays For The Kids: Gender And Structures Of Constraint*. London and New York: Routledge..
- Ghai, Anita. 2002. Disabled Women: An Excluded Agenda of Indian Feminism. *Hypatia*, Vol.17. No.3.
- Government of India. 1959. Report of the Secondary Education Commission (1952-53).
- Government of India. 1964. Report of the Committee for Differentiation of Curricula for Boys and Girls (1961).
- Government of India. 1974. *Towards Equality: Report of the Committee for the Status of Women in India*. New Delhi: Ministry of Women and Child Development.
- Govinda, R. (ed.). 2002. *India Education Report: A Profile of Basic Education*. New Delhi: Oxford University Press University Press.
- Greene, Gayle and Coppelia Kahn (eds.). 1991. *Making a Difference: Feminist Literary Criticism*. NewYork: Routledge.
- Haggerty, S.M. 1995. 'Gender and teacher development: Issues of power and culture', *International Journal of Science Education*, Vol. 17, No 1.75
- Hamilton, Roberta. 1993. *Feminist Theories*, Left History, Volume 1.
- Hastings, E. (n.d.) Assumptions, expectations and discrimination: Gender issues for girls with disabilities. Framework for Australian Schools. Equity Section .

- <http://www.education.tas.gov.au/equitystandards/gender/framework/assmption.htm> The Hindu, February 10, 2002.
- International Institute for Population Sciences (IIPS) & ORC Macro. 2000. National Family Health Survey (1998-99).
- Jacobsen, Joyce. 1994. *The Economics of Gender*. London: Blackwell Publishers.
- Johnson-Odin, Cheryl. 1991. 'Common Themes, Different Contexts'. In Chandra Talpade Mohanty,
- Ann Russo, and Lourdes Torres (eds.), *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 314-327.
- Jones. G.M. and Wheatley. J. 1988. Factors influencing the entry of women into science and related fields, *Science Education*, 72 (2) 127-142.
- Kabeer, Naila. 1994. *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*, London: Verso.
- Keller, Evelyn, Fox. 1985. *Reflections on Gender and Science*, Yale University Press, New Haven and London.
- Kumar, Krishna. 1996. *Learning from Conflict*. New Delhi: Orient Longman.
- 76
- DPEP and Primary Education in India, *Economic and Political Weekly* Feb 17.
- Kumar, Nita. 2000. *Lessons from Schools: The History of Education in Banaras*, New Delhi: Sage.
- Morin, Karen. 1995 'The Gender of Geography', *Postmodern Culture*, Volume 5, No. 2.
- Morris, Jenny. 1998. Feminism, Gender and Disability: Text of Paper presented at a seminar in Sydney, Australia.
- http://www.leeds.ac.uk/disability_studies/archivesuk/morris/gender%20and%20disability.pdf
77
- Mukhopadhyay Carol C. and S.Seymour (eds.) 1994. *Women, Education and Family Structure in India*, Boulder: Westview Press.
- National Council for Educational Research and Training. 1975. National Curriculum Framework (NCF). New Delhi: Author.

- National Council for Educational Research and Training. 1999. National Steering Committee on Textbook Evaluation, Recommendation and Report II.
- National Council for Educational Research and Training. 1999. *Our Country Today: Problems and Challenges*. Class VIII Civics textbook. New Delhi: Author.
- National Council for Educational Research and Training. 2000. National Curriculum Framework for School Education, New Delhi: Author.
- Nirantar and Partners for Law and Development. 2003. *Issues and Concerns Related to Gender and Education*, a Brief Report of the National Consultation held on December 18-20, 2003 in New Delhi. (Unpublished).
- Ramachandran, Vimala. 2004. *Gender and Social Equity in Education: Hierarchies of Access*. New Delhi: Sage.
- Ramanujam, R. 'Gender Construction in Informal Curriculum'. Unpublished paper.
- Rao, I. 2004. "Equity To Women With Disability In India" A strategy paper prepared for the National Commission for Women, India. Delhi: *IDDC-International Disability and Development Consortium..*
- Ray, Debraj. 2004. 'Aspirations, Poverty and Economic Change.' BREAD Policy Paper No. 002, April.
- Waylen, Georgina.1996. *Gender in Third World Politics*. Boulder: Lynne Reiner Publishers.
- Weiner, Gaby. 2004. *Learning from Feminism: Education, Pedagogy and Practice*, Paper presented at invited seminar, Beyond Access: Pedagogic Strategies for Gender Equality and Quality: Basic Education in Schools, 2-3 February, Nairobi, Kenya.
- NCERT (2005) National Curriculum Framework NCERT.
- NCERT (2006a) Position paper –National focus group on education with special needs (NCF 2005)
- NCERT(2006b) Position paper –National focus group on Gender issues on the curriculum (NCF 2005)
- NCERT (2006C) Position paper –National focus group on problem of scheduled caste and scheduled tribe children (NCF 2005), New Delhi. NCERT
- मुलींचे शिक्षण-लिंग समभाव दृष्टीकोन निर्मिती एस सी ई आर टी म .पुणे
- महाराष्ट्र आरोग्य पत्रिका
- स्त्री पुरुष समानता ताराबाई शिंदे
- साने गिता - भारतीय स्त्री जीवन मौज प्रकाशन गृह

- आपटे ज.श.व रोडे पुष्पा -भारतातील महिला विकासाची वाटचाल दायमंड पब्लीकेशन
 - गद्रे गिता व गद्रे ल.रा. १९७७ शिक्षणाचा इतिहास नूतन प्रकशन पुणे
 - जाधव के.के. २००७ आधुनिक काळचे शिक्षण समाजशास्त्र मन प्रकशन नाशिक
-

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester

CC-P 401 Simulated Teaching Workshop (1+1 Lesson) Each Method

अभिरूप अध्यापन कार्यशाळा

कालावधी – 30+12 तास

5 दिवस

श्रेयांक - 0१

गुण – 25

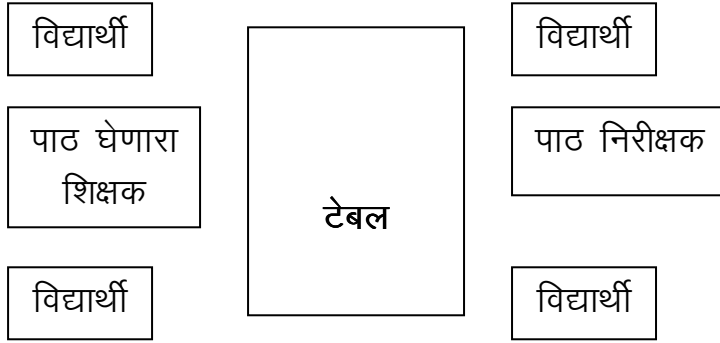
उद्दिष्टे –

- निवडलेल्या अध्यापन पद्धतीचा अभिरूप परिस्थितीमध्ये सराव करणे.
- अध्यापनाची कार्यवाही, कौशल्य आणि क्षमतांचा विकास करणे.
- अध्यापन पद्धतीचा पदबंध आणि अध्यापन कौशल्य आत्मसात करण्यास मदत करणे.
- सहाध्यायाशी चर्चा व झालेल्या आंतरक्रियेतून अध्यापन पद्धतीवर प्रभुत्व प्राप्त करण्यास मदत करणे.

अभिरूप अध्यापनाची कार्यवाही –

- यामध्ये सूक्ष्म अध्यापनाप्रमाणे गट करण्यात यावेत प्रत्येक गटाला एक प्राध्यापक असतील
- यामध्ये दोन वेगवेगळ्या अध्यापन पद्धती वापरून 5 दिवसापैकी 2 दिवस एक मेथडचे पाठ घ्यावेत.
- पाठ घेताना सूक्ष्म अध्यापन पद्धतीप्रमाणे भूमिका वटवावी. प्रत्येक विद्यार्थ्याला 30 मिनिटे वेळ असेल. 25 मिनिटे पाठ घेण्यासाठी व 05 मिनिटे चर्चा व प्रत्याभरण देण्यात येईल.

❖ गटातील विद्यार्थ्यांची बैठकव्यवस्था खालीलप्रमाणे असेल.

- ❖ अभिरूप पाठ 25 मिनिटांचा असावा पण त्यामध्ये निवडलेल्या अध्यापन पद्धतीच्या सर्व पायऱ्यांचा अंतर्भाव असावा.
 - ❖ अध्यापन पद्धतीचे निरीक्षण करण्यासाठी अनुरूप मूल्यमापन साधन असावे.
 - ❖ शैक्षणिक साधनांचा वापर करावा.
 - ❖ साधारण पणे खालील विषयासाठी अध्यापन पद्धती पुढीलप्रमाणे
1. मराठी – नाट्यीकरण, चर्चा, उद्गामी/अवगामी
 2. चर्चा – चर्चा, नाट्यीकरण, उद्गामी/अवगामी
 3. इंग्रजी – कम्युनिकेटिव्ह अप्रोच, उद्गामी/अवगामी

4. इतिहास – आधार पद्धती, कथन
5. भूगोल – प्रवास, दिग्दर्शन, चर्चा
6. गणित – उद्गामी/अवगामी, संयोजन पद्धती
7. सायन्स – किमान अध्ययन क्षमता, प्रयोग दिग्दर्शन

❖ अहवाल :-

अभिरूप अध्यापन पद्धतीचा अहवाल खालील मुद्द्यांच्या अनुषंगाने लिहावा व आवश्यक ते संदर्भसाहित्य जोडावे (परिशिष्टामध्ये).

1. अभिरूप अध्ययन स्वरूप, संकल्पना व कार्यवाही पहिले व्याख्यान व त्याचा आशय लिहावा.
2. अभिरूप अध्यापनासाठी कोणत्या घटकावर टाचणे काढली. त्यासाठी कोणती अध्यापन पद्धती वापरली, त्या पद्धतींच्या पायऱ्या व आवश्यक साधने कोणती निवडली याची माहिती देऊन प्रत्यक्ष टाचणे परिशिष्टात जोडावीत.
3. अभिरूप अध्यापनासाठी प्रत्यक्ष वापरलेली शै. साधने द्यावीत.
4. छात्राध्यापकाने पाठाची केलेली निरीक्षणे व प्रत्याभरण, प्राध्यापकाचे प्रत्याभरण जोडावे.

वरील अहवाल तयार करताना अभिरूप अध्यापनातील विद्यार्थी म्हणून केलेली भूमिका त्याबद्दल स्वतःचे मत द्यावे. तसेच सर्व भूमिका केल्यामुळे तुम्हाला झालेला फायदा याबाबत आपली मते नोंदवावीत.

गुणदान योजना-

१) अभिरूप अध्यापन तात्विक माहिती संकल्पना, कार्यवाही	५ गुण
२) अभिरूप अध्यापन घटक निश्चिती अध्यापन पद्धती पायऱ्या, शैक्षणिक साधनाचा वापर	
अ प्रथम अध्यापन पद्धती	५ गुण
ब द्वितीय अध्यापन पद्धती	५ गुण
३) पाठ निरीक्षण नोंदी व प्रत्याभरण	५ गुण
४) अभिरूप अध्यापनात विद्यार्थी म्हणून भूमिका स्वतःचे मत	५ गुण
<hr/>	
एकूण	२५ गुण

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester

CC-P 402 Diagnostic test on Content knowledge & Remedial Programme

विषयज्ञान निदान चाचणी आणि उपचारात्मक कार्यक्रम

कालावधी – 36+30 तास श्रेयांक-02 गुण-50

उद्दिष्टे :-

1. प्रशिक्षणार्थीच्या विषयज्ञानाचे निदान करून, विषयज्ञान समृद्धिच्या उपचारात्मक कार्यक्रमाची आखणी करणे.
2. प्रशिक्षणार्थीच्या अध्ययन अध्यापन क्षमता, संप्रेषण कौशल्य, सादरीकरण कौशल्य यांचे निदान करून त्यामधील समस्या निराकरण करणारे उपचारात्मक कार्यक्रम राबविणे.
3. दुस-या सत्रामध्ये जीवनमूल्ये, जीवन कौशल्ये , अध्यापक व्यवसायाचे ज्ञान व कौशल्ये यांवर आधारित अध्यापक शिक्षण देऊन प्रशिक्षणार्थीची गुणवत्ता वाढविणे.

कार्यनीती –

प्रशिक्षणार्थींनी प्रवेश घेतल्यानंतर अध्यापन पद्धतीच्या मार्गदर्शकांनी आपआपल्या विषयाच्या विद्यार्थ्यांची विषयज्ञान निदान चाचणी घ्यावी. ही चाचणी 50 गुणांची असावी. प्रत्येक विषयाच्या मार्गदर्शक प्रशिक्षकांनी आपल्या विषयासाठी परिपूर्ण निदानात्मक चाचणी तयार करावी. विषयांच्या सर्व शाखा, सर्व अंगे यांवर आधारित परिपूर्ण निदानात्मक चाचणी तयार करावी. महाराष्ट्र शासनाने CET घेतलेली आहे. CET मध्ये आलेल्या बाबी पुन्हा तपासण्याची गरज नाही. भाषा विषयाला विषयज्ञान निदान चाचणी दोन प्रकारची घ्यावी (1) विषयज्ञान लिखित चाचणी (2) विषयज्ञान मौखिक चाचणी सदरच्या दोन चाचण्यांमध्ये विषयज्ञान व भाषिक कौशल्यांवर आधारित प्रश्न असावेत.

भाषेप्रमाणे शास्त्र, गणित, इतिहास, भूगोल या विषयावर विषयज्ञान निदान चाचणी कशी तयार करता येईल याचा विचार संबंधित विषयांतील मार्गदर्शक प्रशिक्षकांनी करावा. विषयज्ञान निदान चाचणीच्या आधारे आपआपल्या विषयातील गतिमंद, मतिमंद, सर्वसामान्य, हुषार विद्यार्थ्यांना सक्षम, व्यासंगी, विषयज्ञान समृद्ध विषय शिक्षक तयार करण्यासाठी उपचारात्मक कार्यक्रम राबवून विषयज्ञान समृद्ध करावे.

कालावधी – निदानासाठी – घड्याळी 6 तास.

उपचारात्मक अध्यापन – दुस-या सत्रामध्ये आवश्यकतेनुसार ३० तास करावे.

सदरच्या प्रात्यक्षिकामध्ये उपचारात्मक कार्यक्रम खालील बाबींवर तयार करून उपचारात्मक अध्यापन घेता येईल.

1. विषयज्ञान समृद्धी
2. संप्रेषण कौशल्य विकास
3. अध्ययन अध्यापन क्षमता विकास
4. सादरीकरण क्षमता
5. जीवनमूल्ये व जीवनकौशल्य विकास
6. मराठी, हिंदी, इंग्रजी भाषा ज्ञान (प्रमाण भाषा) प्रमाण भाषा लेखन, उच्चारण, संभाषण, इत्यादी
7. व्यक्तिमत्त्व व सृजनशीलता विकास

वरील बाबींच्या अनुषंगाने उपक्रम तयार करून त्या उपक्रमांमध्ये प्रशिक्षणार्थीना सहभागी करून घेऊन अध्यापक व्यवसायाचे ज्ञान व कौशल्य यामध्ये प्रावीण्य प्राप्त करून घेता येईल.

वरील प्रात्यक्षिकाचा अहवाल मार्गदर्शक शिक्षक-प्रशिक्षकाने तयार करावा. त्या अहवालामध्ये आपल्या विषयातील गतिमंद विद्यार्थ्यांसाठी सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांसाठी व हुशार विद्यार्थ्यांसाठी वरीलपैकी कोणकोणते उपक्रम लाभप्रद झाले त्यांच्या नोंदी ठेवाव्यात.

.....

:

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester**

CC-P 403 Action Research Workshop

कृतिसंशोधन कार्यशाळा

Class Hours –24+36

श्रेयांक– 01

गुण – 25

उद्दिष्टे – छात्राध्यापकास,

1. कृतिसंशोधनाची उपयुक्तता आजमावण्यास मदत करणे.
2. कृतिसंशोधनाचे स्वरूप, वैशिष्ट्ये, महत्त्व समजण्यास मदत करणे.
3. कृतिसंशोधनाच्या विषय निश्चितीची क्षेत्रे समजावून देणे.
4. शालेय शिक्षण प्रक्रियेतील समस्या जाणून घेण्यास मदत करणे .
5. कृतिसंशोधन आराखड्याचे टप्पे व प्रत्येकाचे महत्त्व समजावून सांगणे.
6. कृतिसंशोधन आराखड्यातील प्रस्तावनेमधील – कृतिसंशोधनाची गृहितके, उद्दिष्टे, प्रकल्पाची व्याप्ती व मर्यादा, संशोधनासाठी नियोजित कार्यपद्धतीचे स्वरूप, नमुना निवड, सामग्री संकलनाची साधने व तंत्रे, सामग्री संकलनाच्या कार्यवाहीचे स्वरूप, सामग्री विश्लेषण करण्यासाठीच्या प्रक्रियेचे स्वरूप, संशोधन कार्याचे वेळापत्रक व प्रकरण योजना, संशोधन कार्याच्या खर्चाचे अंदाजपत्रक या सर्व बाबी समजावून देणे.
7. कृतिसंशोधन आराखडा तयार करून घेणे

8. शमस्या निराकराणासाठी कृती संशोधन करण्यास मदत करणे

योग्य कालखंड – जुलैचा दुसरा आठवडा-सैद्धांतिक माहीती द्यावी व शालेय अनुभव कार्यक्रमात संशोधन पूर्ण करावे.

कार्यनीती –

1. प्रत्येक अध्यापन पद्धतीच्या मार्गदर्शकानी तिसऱ्या टर्मच्या सुरुवातीला कृतिसंशोधनावरील संदर्भ पुस्तकांची यादी द्यावी.
2. कृतिसंशोधनाच्या तात्त्विक भागावर व्याख्याने आयोजित करावीत.
3. कृतिसंशोधनाचे स्वरूप, वैशिष्ट्ये, महत्त्व व गरज या भागासाठी दोन घड्याळी तास द्यावेत. तसेच विषय निश्चितीची क्षेत्रे यासाठी दोन घड्याळी तास देऊन प्रशिक्षणार्थीना प्रथम अध्यापन पद्धतीनुसार गटामध्ये बसवून त्यांच्या विषयाच्या मार्गदर्शकांनी प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे विषय निश्चित करून द्यावेत.
4. प्रशिक्षणार्थींचे विषय निश्चित झाल्यानंतर कृतिसंशोधनातील प्रत्येक बाबीचे व्यवस्थित विवेचन करण्यासाठी तासिका किंवा घड्याळी तास द्यावेत.
5. वरील सर्व बाबी प्रशिक्षणार्थींच्या लक्षात आल्यानंतर लेखन करून घ्यावे.
6. प्रत्येक अध्यापन पद्धतीच्या मार्गदर्शकानी कच्चा आराखडा तपासावा. त्यातील दुरुस्त्या समजावून द्याव्यात व त्यानंतर कृतिसंशोधनाचा पक्का आराखडा तयार करायला सांगावे.
7. कृतिसंशोधन आराखडा हस्ताक्षरामध्येच विद्यार्थ्यांकडून लिहून घ्यावा

नियोजन

1. कृतिसंशोधन संकल्पना व संशोधन समस्यांची क्षेत्रे	1 तास
2. कृतिसंशोधन आराखडा यावर - व्याख्यान	1 तास
3. समस्या निश्चिती (गट कार्य)	1 तास
4. कृतिसंशोधन आराखडा आराखडा तयार करणे (गट कार्य)	2 तास
5. संबंधित साहित्य आढावा -व्याख्यान	1 तास
6. कृति संशोधन कार्य पद्धती	1 तास
7. संबंधित साहित्य आढावा घेणे (ग्रंथालय कार्य)	4 तास

8. अहवाल लेखन -व्याख्यान	2 तास
9. संशोधन कार्य अमलबजावणी उमेदवारी योजना कालखंड	6 तास
10. माहितीचे विश्लेषण अर्थनिवर्चन व निष्कर्ष -व्याख्यान	2 तास
11. अहवाल लेखन	3 तास

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester

CC-P 404 Workshop on Models of Teaching

प्रतिमानाधारित अध्यापन

कालावधी— 24+24 तास

श्रेयांक - 01

गुण — 25

उद्दिष्टे :- विद्यार्थी शिक्षकास,

1. विविध वर्गीकरणानुसार अध्यापन प्रतिमानांच्या प्रणालींचा परिचय होण्यास मदत करणे.
2. अध्यापन पद्धती व अध्यापन प्रतिमाने यातील फरक माहीत होण्यास मदत करणे.
3. प्रतिमानानुसार पाठ टाचण निर्मिती करण्यास मदत करणे.
4. प्रतिमानांचा वापर करून अध्यापन करण्याची क्षमता विकसित होण्यास मदत करणे.

आवश्यक आधारप्रणाली :-

पाठ्यपुस्तके, शैक्षणिक साधने, प्रतिमानांच्या संरचना, प्रतिमानानुसार पाठ टाचणे, निरीक्षण नोंद तक्ते आणि प्रतिमानानुसार आवश्यक साधने

कार्यनीती :-

1. अध्यापन प्रतिमानांची संकल्पना, गटवार वर्गीकरण आणि त्यांची वैशिष्ट्ये यांची सैद्धांतिक माहिती सांगावी.
2. संकल्पना प्राप्ती (CAM), अग्रत संघटक (AOM), उद्गमन विचार (ITM), भूमिकापालन (RPM), सामाजिक अभिरूपता (SSM) आणि पृच्छा प्रशिक्षण (ITM) या प्रतिमानांची सैद्धांतिक माहिती व संरचना देऊन त्या त्या प्रतिमानाधारित अध्यापनाचे दिग्दर्शन करावे.
3. विद्यार्थी शिक्षकांच्या माहितीसाठी प्रतिमानाधारित दिग्दर्शन पाठांचे टाचण नोटीस बोर्डवर लावून विद्यार्थी शिक्षकांना लिहून घेणेस सांगावे.
4. विद्यार्थी शिक्षकांनी कोणत्याही दोन प्रतिमानांची निवड करून मार्गदर्शक प्राध्यापकांच्या मदतीने गटामध्ये पाठ टाचणांची निर्मिती करावी.
5. प्रतिमानाधारित पाठ टाचणाच्या निर्मितीनंतर विद्यार्थी शिक्षकांनी सोयीनुसार सराव पाठ शाळेत वर्गवातावरणामध्ये पाठ घ्यावेत.

मूल्यमापन —

1. पाठ टाचण व अध्यापन 10 + 10
2. अहवाल लेखन 5

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester**

CC-TPd.108 PEDAGOGY OF SCHOOL SUBJECT

ENGLISH PART- I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
	Internal Assessment: 15

Course Objectives:

After completion of the course the student teachers will be able to --

1. develop an understanding of the nature of English language.
2. understand the place and importance of English in the present set up.
3. understand the aims and objectives of teaching English at upper primary and secondary schools in India.
4. develop activities and tasks for the acquisition of language skills.
5. identify devices, methods, approaches and support services for teaching English at upper primary and secondary levels.
6. understand constructivist approach to language teaching and learning.
7. understand about the teaching of prose, poetry, grammar and composition.

UNIT I - NATURE, PLACE AND IMPORTANCE OF ENGLISH LANGUAGE -

(09 marks, 8 hrs)

- a. Nature of English Language:** Nature of language, , linguistic diversity and its impact on English

- b. Linguistic System:** Meaning of linguistic system, concept of phonology and morphology, supra segmental features of English language: stress, intonation, pronunciation, rhymes and rhythm, Sentence analysis
- c. Place:** Place of English in the present school curriculum
- d. Importance:** Importance of English in the multilingual society

UNIT II - AIMS AND OBJECTIVES OF TEACHING ENGLISH (09 marks, 8 hrs)

- a. Aims and Objectives:** Aims and general objectives of teaching English
- b. Classroom Objectives:** Classroom Objectives and its specifications
- c. Recent Curricular Reforms- NCERT and SCERT:** Rational, objectives, principles and nature of English language
- d. Development of language Skills:** Listening, Speaking, Reading, writing, Communication and Study skills – Their meaning and resources for developing these skills

UNIT III - PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING ENGLISH (09 marks, 7 hrs)

- a. Methods:** Direct method , Bilingual method and Suggestopedia method
- b. Approaches:** Structural Approach, Communicative Approach, Constructivist Approach and Total Physical Response Approach (TPR)
- c. Devices:** Pair work, group work, discussion, story telling
- d. Support Services:** Language laboratory, audio visual aids, computer and web resources for ELT and ELL

UNIT IV - ASPECTS OF TEACHING ENGLISH (08 marks, 7 hrs)

- a. Pros:** Objectives, ways of introducing vocabulary, and phases for teaching prose
- b. Poetry:** Objectives, and phases for teaching poetry
- c. Grammar:** Objectives , Types (Functional, Formal), Methods (Inductive, Deductive) of teaching grammar and phases of teaching grammar
- d. Composition:** Objectives, Types of Composition (Guided, Free and Creative), and phases for teaching composition

Sessional work : Any one of the following

15 marks

1. Select any one sub unit of any English textbook at secondary level and analyse the Supra segmental features of English language: stress, intonation, pronunciation, (Phonetic transcription) and Sentence analysis

2. Study and make its report on linguistic diversity of students (at least five students) and its impact on their learning English
3. Identify students the poor acquisition of language skills from any one class at secondary level – listening, speaking, reading, writing and communication and prepare activities for enhancing these skills
4. Do a comparative study of positive features and weaknesses of different approaches to English language teaching
5. Conduct seminar on aspects of teaching English—prose, poetry, grammar, and composition

REFERENCES

- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New academic Publishers
- Bansal R. K. An outline of General Phonetics, Oxford University Press.
- Bhatia K. K. (1996) New Techniques of Teaching English as a Foreign Language, Jalandhar, New Academic Publishers
- Brumfit C. J. The Communicative Approach to Teaching of English, London, Oxford University press
- Bansibihari Pandit, Kute Meena& Suryavansi D.((1999) Communicative language Teaching in English , Pune , Nutan Prakashan
- Conner J. D. O. (2009) Better English Pronunciation, UK , Cambridge University Press
- David Nunan Language teaching Methodology< Prentice Hall of India Ltd.
- Gadre G. L. (1989) Teaching English in Secondary Schools, Pune, Unmesh Prakashan
- Geeta Nagaraj (1996) English Language teaching Approaches
- Gadre G. L.(1989) Teaching English in Secondary schools, Pune, Unmesh prakashan
- Gurav H. K. (2007) Teaching Aspects of English Language,
- George Yule (2006) The study of language , Cambridge University press
- Gurav H. K. (2007) Teaching Aspects of English Language, Pune, Nutan Prakashan
- Jessa M. (2005) Efficient English Teaching New Delhi, APH Publishing Co.
- Krashan S. D. , Second language acquisition and second language learning, Pregman press Ltd

- Venkateswaran S. (2007) Principles of Teaching English, Noida, Vikas publishing House Pvt. Ltd.
- Wakankar Kamlakar & Tapkeer D.(2008) Methods of Teaching English
- Methods & Techniques, Orient Longman Ltd.

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester**

मराठी – भाग–1

संपर्क तास : आठवड्यात 02	एकूण गुण : 50
श्रेयांक : 02	बाह्य मूल्यांकन : 35
	अंतर्गत मूल्यांकन : 15

- उद्दिष्टे
- प्रशिक्षणार्थीना
- २ मराठी भाषेचे वरूप, अभ्यासकमातील स्थान व महत्त्व समजून घेण्यास मदत करणे

- २ मराठी भाषा अध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे यांचे आकलन होण्यास मदत करणे
- ४ भाषिक कौशल्यांचे आकलन होण्यास मदत करणे
- ४ शालेय स्तरावरील मराठी भाषेच्या पुनर्रचित अभ्यासक्रमाचे स्वरूप समजण्यास मदत करणे
- ५ मराठीच्या अध्यापनासाठी विविध तंत्रे, पध्दती यांचा वापर करण्यास सक्षम करणे
- ६ ज्ञानरचनावादानुसार मराठीचे अध्यापन करण्यास मदत करणे
- ७ मराठी भाषेच्या विविध उपांगांच्या अध्यापनाची प्रक्रिया समजण्यास मदत करणे
- **घटक १ मराठी भाषेचे स्वरूप, स्थान आणि महत्त्व** **०६ गुण ८ तास**
- अ) मराठी भाषेचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये
- ब) त्रिभाषा सूत्र व मराठी भाषेचे शालेय अभ्यासक्रमातील स्थान
- क) शालेय स्तरावर मराठी भाषा शिक्षणाची गरज व महत्त्व
- ड) मराठी भाषेचा अंतर्गत सहसंबंध व अन्य शालेय विषयांशी सहसंबंध
- **घटक २ मराठी भाषा अध्यापनाची ध्येये व उद्दिष्टे** **०६ गुण ८ तास**
- अ) मराठी भाषा अध्यापनाची ध्येये व उच्च प्राथमिक व माध्यमिक स्तरावरील उद्दिष्टे (भाषिक व वाङ्मयीन)
- ब) वर्ग अध्यापनाची उद्दिष्टे व स्पष्टीकरणे
- क) मराठी भाषेच्या पुनर्रचित अभ्यासक्रमाची तत्त्वे, स्वरूप व उद्दिष्टे
- ड) भाषिक कौशल्ये – श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन, संभाषण – प्रत्येक कौशल्याचे महत्त्व, उद्दिष्टे व कौशल्य विकासासाठी उपक्रम
- **घटक ३ मराठी अध्यापनाची सूत्रे, तंत्रे, पध्दती** **०६ गुण ७ तास**
- अ) अध्यापनाची सूत्रे – विशिष्टाकडून सामान्याकडे, मूर्ताकडून अमूर्ताकडे इ.
- ब) अध्यापनाची तंत्रे – प्रश्नोत्तर, भूमिकाभिनय, स्पष्टीकरण, गटकार्य, चर्चा, पर्यवेक्षित अध्ययन
- क) अध्यापन पध्दती – व्याख्यान, चर्चा, नाटयीकरण, कथाकथन, कथन, उद्गामी-अवगामी
- ड) ज्ञानरचनावाद – मराठी अध्यापनात ज्ञानरचनावाद, पारंपारिक अध्यापन पध्दती आणि ज्ञानरचनावादी अध्यापन पध्दती यातील फरक
- **घटक ४ मराठी भाषेच्या विविध उपांगांचे अध्यापन** **०८ गुण ७ तास**
- अ) गद्य – उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पध्दती
- ब) पद्य – उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पध्दती
- क) व्याकरण – उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पध्दती
- ड) रचना – उद्दिष्टे, प्रकार, अध्यापनाच्या पाय-या
- **प्रात्यक्षिक कार्य** **१५ गुण**
- **पुढीलपैकी कोणतेही एक**
- १) माध्यमिक स्तरावरील कोणत्याही एका पाठ्यपुस्तकाच्या आधारे मराठी विषयाचा अंतर्गत व अन्य शालेय विषयांशी असणारा सहसंबंध शोधून अहवाल तयार करणे

- २) शालेय विद्यार्थ्यांच्या कोणत्याही एका मराठी भाषिक कौशल्यातील उणीवा शोधून त्याकौशल्याच्या विकासासाठी उपक्रम तयार करणे
- ३) नाविन्यपूर्ण अध्ययन अध्यापन करणा-या शाळेस भेट देउन तेथील अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेचे निरीक्षण करून अहवाल लिहिणे
- ४) घटक कं.४ वर परिसंवाद आयोजित करून अहवाल लिहिणे
- ५) उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या मराठी भाषेच्या अध्ययनावर अन्य भाषांचा होणारा परिणाम यावर किमान पाच विद्यार्थ्यांची मुलाखत घेउन अहवाल तयार करणे

- **संदर्भ ग्रंथ**

- १. कुंडले,म.बा. (१९७४), मराठी अध्यापन, पुणे : श्रीविद्या प्रकाशन
- २. पाटील, लीला (१९६४), मराठीचे अध्यापन आणि मूल्यमापन, पुणे : व्हीनस प्रकाशन
- ३. करंदीकर, सुरेश (१९६६), मराठी अध्यापन पध्दती, कोल्हापूर : फडके प्रकाशन
- ४. दुनाखे, अरविंद (२०००), मराठीचे अध्यापन, पुणे : नूतन प्रकाशन
- ५. पिचड, नलिनी, बरकले रामदास (२००५), मातृभाषा मराठीचे अध्यापनशास्त्रीय विप्लेषण, नाशिक: इनसाइट प्रकाशन
- ६. वास्कर, पुष्पा आनंद (२००६), भाषाशिक्षण, पुणे : नित्यनूतन प्रकाशन
- ७. भालेराव, सुभाष (२००६), उद्याच्या शिक्षकांसाठी मराठी शिक्षण, नाशिक : इनसाइट प्रकाशन
- ८. फाटक म.वि. (१९६१), मराठी कवितेचे अध्यापन, पुणे : मॉडर्न बुक डेपो प्रकाशन
- ९. देशमुख,संगीता (२००७), मातृभाषा मराठी अध्यापन पध्दती, औरंगाबाद:साहित्य सेवा प्रकाशन
- १०.राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा (२००५), पान नं ३७ ते ३९
- ११.कुलकर्णी कृ. पा. मराठी भाषा उगम व विकास, पुणे : मॉडर्न बुक डेपो
- १२.खिरे उषा व इतर (२०००), वाचन व लेखन कौशल्य, नाशिक : य.च.म.मुक्त विद्यापीठ
- १३.पानसे रमेश, (२०१२), रचनावादी शिक्षण, प्रात्यपाठशाळा मंडळ
- १४.बाम जयश्री व कोल्हटकर शीला, (२०१३), मैत्री ज्ञानरचनावादाशी, निराली प्रकाशन, पुणे
- १५.वाळिंबे मो. रा. (१९६४), सुगम मराठी व्याकरण, पुणे : नूतन प्रकाशन

१६.कुंडले म. बा. (२००८) अध्यापन शास्त्र आणि पध्दती, पुणे : व्हीनस

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester**

हिंदी भाषा - १

तासिस 1 - प्रति सप्ताह - २
पेडीट - २

कुल अंक - ५०
बाह्य मूल्यांकन - ३५
आंतरिक मूल्यांकन - १५

- पाठ्यक्रम के उद्देश्य -
- छात्राध्यापक को :-

- 1. हिंदी भाषा का अर्थ एवं स्वरूप, हिंदी भाषा का माध्यमिक पाठ्यक्रम में स्थान आदि समझाना।
- 2. शालेय स्तर पर हिंदी अध्ययन - अध्यापन के उद्देश्य एवं भाषिक कौशलों से परिचय कराना।
- 3. हिंदी भाषा शिक्षा के सूत्र, तथा प्रणालियाँ, प्रयुक्तियों का परिचय कराना।
- 4. हिंदी भाषा शिक्षा में ज्ञानरचनावादी अध्ययन-अध्यापन का आकलन करने में सक्षम बनाना।
- 5. हिंदी भाषा शिक्षा की विविध विधाओं के अध्यापन के उद्देश्य एवं अध्यापन प्रणालियों की जानकारी देना।

●

- इकाई - 1- हिंदी भाषा का स्वरूप, स्थान एवं महत्व।

अंक - 09

कालांश - 08

- क. भाषा का अर्थ एवं स्वरूप।
- भाषा - अर्थ एवं विशेषताएँ, हिंदी भाषा के रूप : मातृभाषा, राजभाषा, संपर्क भाषा, राष्ट्र भाषा एवं आंतरराष्ट्रीय भाषा।
- ख. महाराष्ट्र के शालेय पाठ्यक्रम में त्रिभाषा सूत्र के अनुसार हिंदी भाषा का स्थान एवं त्रिभाषा सूत्र का महत्व।
- घ. छात्र के जीवन में सामाजिक, भावनिक एवं बौद्धिक विकास हेतु भाषा का महत्व।
- ड. समवाय (अनुबंध) का स्वरूप, प्रकार तथा हिंदी भाषा का अन्य शालेय विषयों के साथ समवाय।

●

- इकाई -2 - हिंदी भाषा शिक्षा के उद्देश्य एवं भाषिक कौशल।

अंक-08

कालांश – 06

- क. प्राथमिक एवं माध्यमिक स्तर पर द्वितीय भाषा के रूप में हिंदी अध्ययन – अध्यापन के उद्देश।
- ख. कक्षा अध्यापन के उद्देश्य एवं उनके स्पष्टीकरण।
- ग. हिंदी भाषा शिक्षा के व्यापक उद्देश्य—राष्ट्रीय, सांस्कृतिक, भाषिक, साहित्यिक तथा व्यवहारिक उद्देश्य।
- घ. भाषिक कौशल का अध्ययन—अध्यापन : श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन, कौशल का अर्थ, स्वरूप एवं कौशल विकास के लिए आवश्यक उपाय।

• **इकाई – 3— हिंदी भाषा शिक्षा के सूत्र, अध्यापन प्रणालियाँ एवं प्रयुक्तियाँ ।**

अंक—09

कालांश –08

- क. अध्यापन सूत्र – ज्ञात ते अज्ञात की ओर, मूर्त से अमूर्त की ओर, विशिष्ट से सामान्य की ओर इत्यादी।
- ख. अध्यापन प्रणालियाँ : संभाषण प्रणाली, नाट्यीकरण प्रणाली, चर्चा प्रणाली, संप्रेषण प्रणाली, डॉ. मायकेल वेट प्रणाली (वाचन विधि)
- ग. ज्ञानरचनात्मक दृष्टि से अध्ययन अध्यापन (ज्ञानरचनावादी अध्ययन अध्यापन का स्वरूप—संकल्पना)
- घ. अध्यापन प्रयुक्तियाँ – प्रश्न, विवरण, कथाकथन, स्वाध्याय, अनुवाद, गृहकार्य।

• **इकाई – 4— हिंदी भाषा की विविध विधाओं का अध्यापन ।**

अंक—09

कालांश –08

- क. गद्य अध्यापन : उद्देश, गद्य अध्यापन की सीढियों।
- ख. पद्य अध्यापन : उद्देश, पद्य अध्यापन की प्रणालियाँ।
- ग. व्याकरण अध्यापन : उद्देश, अध्यापन प्रणालियाँ (आगमन—निगमन)।
- घ. रचना अध्यापन : उद्देश, अध्यापन प्रणालियाँ।

• **परियोजना कार्य (Sessional Work) निम्नलिखित में से कोई एक ।**

15

- 1. कक्षा पाँचवी से दसवी तक के किसी एक पाठ्यपुस्तक का अन्य शालेय विषयों से समवाय का रिपोर्ट प्रस्तुत कीजिए।
- 2. द्वितीय भाषा के रूप में हिंदी का अध्ययन करते समय छात्रों में होनेवाली गलतियों (लेखन, वाचन एवं संभाषण में) की सूची तैयार कीजिए एवं उन गलतियों को दूर करने के लिए विकासात्मक कार्यक्रम तैयार कीजिए। (किसी 5 छात्रों के लिए)।
- 3. प्रयोगशील अध्ययन—अध्यापन करने वाले किसी एक पाठशाला में वहाँ चलने वाली अध्ययन—अध्यापन प्रक्रिया का निरीक्षण कर के रिपोर्ट तैयार कीजिए।
- 4. **इकाई –4** के किसी एक उपघटक (उपइकाई) पर सेमिनार प्रस्तुत कीजिए एवं उसका रिपोर्ट तैयार कीजिए।
- 5. अपने आस—पास के पाँच स्कूलों का दौरा कर यह जानकारी प्राप्त करते हुए एक रिपोर्ट तैयार कीजिए कि त्रिभाषा सूत्र की क्या स्थिति है?

• **संदर्भ ग्रंथ सूची**

- 1. भाटिया एम.एस.और नारंग सी.एस. आधुनिक हिंदी शिक्षण विधियाँ प्रकाश ब्रदर्स लुधियाना।
- 2. भाई योगेन्द्रजीत (1991) हिंदी भाषा शिक्षण, विनोद पुस्तक मंदिर रांगेय राघवमार्ग, आगरा।

- 3. गोरे बलभीम राज (1985) हिंदी अध्ययन : स्वरूप एवं समस्याएं संचयन प्रकाशन, कानपूर
- 4. केशव प्रसाद (1989) हिंदी शिक्षण, धनपतराय एण्ड सन्स दिल्ली
- 5. केणी सज्जन राय और कुलकर्णी हरिकृष्ण (1964) हिंदी अध्यापन पध्दति विनस प्रकाशन पुणे।
- 6. लहरी राजेंद्रप्रसाद (1966) हिंदी शिक्षण राम प्रसाद अण्ड सन्स, आगरा।
- 7. मुखर्जी श्रीधरनाथ (1965) राष्ट्र भाषा की शिक्षा आचार्य बुक डेपो बडौदा।
- 8. पाण्डेराय शकल (1991) हिंदी शिक्षण, मुद्रणालय आगरा।
- 9. पंडितवं. बि. (1991) हिंदी अध्यापन, नूतन प्रकाशन, सदाशिवपेठ पुणे।
- 10. साठे ग.नं. (1962) राष्ट्र भाषा का अध्यापन, महाराष्ट्र राष्ट्र भाषा सभा प्रकाशन, पुणे।
- 11. सिंहसावित्री (1986) हिंदी शिक्षण मेरठ इंटरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस मेरठ।
- 12. वास्कर आनंद और वास्कर पुष्पा (1993) हिंदी आशययुक्त अध्यापन पध्दती, मेहता पब्लिशिंग हाऊस पुणे.
- 13. वास्कर पुष्पा आनंद (2002) शिक्षण प्रशिक्षण और हिंदी अध्यापन, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे
- 14. वास्कर आनंद वास्कर पुष्पा (2009) भाषा शिक्षण L1L2 नित्य नूतन प्रकाशन पुणे।
- 15. तिवारी भोलानाथ (1988) हिंदी भाषा शिक्षण साहित्य सहकार. नई दिल्ली।

●

B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester
CC-TPd.109 HISTORY PART- I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives: After completion of the course the student teachers will be able to --

1. know the meaning & nature of history.
2. correlate history with other subject.
3. understand the aims and objectives of teaching history at secondary school level.
4. understand the objectives of teaching history.
5. develop the ability to write the proper instructional objective and their specifications for teaching history at secondary school level.
6. be acquainted with methods for teaching history.
7. acquainted with professional development of teacher of the history.

UNIT - I FOUNDATION OF HISTORY

(09 Marks, 8hrs)

a) Concept, meaning and kinds of History.

- b) Types of historical resources – Primary and Secondary Resources.
- c) Correlation of history with other subjects.
- d) The Place and importance of History in school curriculum and in human life.

UNIT - II AIMS, OBJECTIVES AND VALUES OF TEACHING HISTORY

(09 Marks,7 hrs)

- a) Aims and General objectives of Teaching History
- b) Objectives of teaching history as prescribed at Secondary level of Education.
- c) Instructional objectives and their specifications.
- d) Values of Teaching History

UNIT- III PEDAGOGY OF TEACHING HISTORY

(09 Marks, 8 hrs)

- a) Maxims of Teaching.
- b) Methods – Narration, Story-telling, Source, Lecture, Discussion, Project, Dramatization.
- c) Strategies – Team-teaching, Supervised study, Computed aided teaching, cooperative learning strategies.
- d) Models of Teaching – Role playing model, Concept attainment model, Enquiry training model.

UNIT – IV LEARNING AND TEACHING RESOURCES IN HISTORY

(08 Marks, 7 hrs)

- a) Print Media – News Papers, Books, Magazines.
- b) Visual and Audio Media – Maps, Models, Time-lines, Charts, Pictures, O.H.P., Radio and Tape-recorder.
- c) Multimedia – T.V., Computer, Mobile, Video-recorder, Internet etc.
- d) History room and its importance, community resources.

Sessional work :

(15 marks)

Any one of the following

1. Prepare an instructional objectives and learning outcomes for history lesson.
2. Interview of an experienced History teacher.
3. Conduct a seminar/group discussion on any one topic.
4. Organize history club activities and write a report it.
5. Preparation of teaching aid on topic in history using multimedia.

REFERENCES -

- Ballord. M. (1979), New Movement in Study Teaching of History, temple smith, London
- Koccher, S. K., (1966), Teaching of History, Sterling Publishers pvt. Ltd.
- NCERT, (1970), Teaching History in secondary school publication, delhi
- Singh,D. R., (1959), The Teaching of History and Civics, Jullundar University
- Vajeswari, R., (1973), Hand book of History teachers , Allied Publications, Mumbai

- NCERT and state textbooks of History at secondary level
- आठवले, सदाशिव. (१९६७). इतिहासाचे तत्वज्ञान. पुणे : प्रज्ञा पाठशाळा मंडळ (रंजि.)
- ओडेयर, सुशीला. (१९९४). आशययुक्त अध्यापन पध्दती. पुणे: महेता पब्लिशिंग हाऊस.
- खैर, गजानन व छापेकर, ल.नी. (१९७५). पाठयपुस्तकाचे संशोधनात्मक समीक्षण. पुणे : महाराष्ट्र राज्य पाठयपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ.
- जरग, नामदेवराव. (२०१३). सर्वांगीण विकास व सातत्यपूर्ण सर्वकंष मूल्यमापन. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- टिकेकर, श्री. रा. (१९६३). इतिहास संचार. पुणे : व्हीनस प्रकाशन.
- ठिगळे, मा. (१९६१). इतिहास कसा शिकवा व शिकवावा, पुणे : सुहास प्रकाशन.
- तिवारी, सी.म. (१९८७). इतिहास अध्यापन पध्दती. पुणे : नुतन प्रकाशन.
- दुनाखे, अरविंद. (२००५). इतिहास अध्यापन पुणे : नुतन प्रकाशन.
- बेडगे, अ.मु. (२००९). शिक्षक मार्गदर्शिका इयत्ता ८ वी. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- बेडगे, अ.मु. (२००९). प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम इयत्ता ८ वी भाषा व सामाजिक शास्त्रे. पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद.
- बोकील, वि.पा. (१९८७). इतिहास अध्यापन पध्दती. पुणे : चित्रशाळा प्रकाशन.
- शिंदे, बापुसाहेब. (२००९). शिक्षक हस्तपुस्तिका इयत्ता ८ वी इतिहास नागरिकशास्त्र. इतिहास शिक्षक महामंडळ.
- शिंदे, ज्ञानदेव व टोपकर, रेखा. (२००९). इतिहासाचे आशययुक्त अध्यापन. पुणे : नित्य नुतन प्रकाशन.
- सिंह, रामपाल. (१९९४). इतिहास शिक्षण. मेरठ : सुर्य पब्लिकेशन.
- संत, दु.का. (१९६६). संशोधन पध्दती प्रक्रिया व अंतरंग. पुणे : विद्यार्थी गृह प्रकाशन.
- हजिरनीर, व.ग. (१९८९). इतिहास अध्यापन पध्दती एक दृष्टीकोन. पुणे : नुतन प्रकाशन.

**B. A. B. Ed. Four year integrated course
Second Year- IV Semester**

Geography Part – I

Contact Hours: 02 Hours Per week	Total Marks: 50
Credit: 02	External Assessment: 35
Total Instructional Hours : 30	Internal Assessment: 15

Course Objectives : To enable student –teachers

- 1) to know the meaning, nature of Geography.

- 2) to understand the place & importance of Geography in secondary school curriculum.
- 3) to correlate Geography within the subject & with other subjects.
- 4) to understand the psychological perspectives of constructivism in teaching – learning of Geography.
- 5) to understand the general objectives of teaching Geography according to National curriculum framework 2005, state curriculum framework - 2010
- 6) to understand the syllabus of Geography at school level according to the curriculum framework NCF 2005 & SCF 2010.
- 7) be acquainted with Teaching strategies & learning resources in Geography.
- 8) to understand the assessment of learning in Geography.

Unit – 1 : Nature, place & importance of the Geography. (09 marks , 8hrs)

- a) Concept, meaning, nature & scope of Geography.
- b) Modern concepts of Geography.
- c) The place & importance of Geography in school curriculum & in human life.
- d) Correlation of Geography within the subject & with other subjects.

Unit - 2 : Nature of Teaching Learning of Geography. (09 marks , 8 hrs)

- a) General objectives of teaching Geography according to NCF 2005 & SCF 2010.
- b) Instructional objectives of Geography.
- c) Psychological perspective of constructivism in teaching learning of Geography.

Unit – 3 : Learning Resources & Assessment of Learning in Geography.

(09 marks , 7 hrs)

- a) Physical Resources – boards, charts, graphs, pictures, maps, atlases, globes, models, specimens, photographs, different projectors slides, T. V. channels, meteorological instruments, computer, internet & use of social media from internet.
- b) Human-resources community as a learning centre, Experts in different fields.
- c) Assessment of Learning in Geography – concept of Evaluation, Tools of Evaluation.
- d) Concept of continuous comprehensive Evaluation, CCE tools for assessment of Geography.

Unit – 4 : Teaching strategies in Geography. (08 marks , 7 hrs)

- a) Methods : lecture, story observation, journey, regional methods.
- b) strategies : discussion, group discussion seminar, learning habits.
- c) Maxims of teaching
- d) Content – cum Methodology
- e) Concept, structure of the subject, curriculum & syllabus of the subject according to NCF 2005 & SCF 2010, textbook analysis, content analysis of the subject.

- f) contextual issues of learning in geography –latitudes & Longitudes, physical & human characteristic of places, human – Environment interaction, movements, regions (school syllabi of 6th to 10 & 11th & 12th std.)

Sessional work (any one of the Following)

(15 Marks)

- 1) Power point presentation of any one unit of Geography related to school textbook / content (5 to 10th std.)
- 2) To prepare subject structure of Geography & find out it's reflection in school syllabi.
- 3) Seminar in graphical aspects related to school syllabi.
- 4) To prepare one teaching aid of Geography.
- 5) Analysis of any two Geographic concept in perspective of interdisciplinary approach (correlation of Geog. With other subjects)

References :

- त्रिभुवन, सोफिया भा., (२००९), दृष्टीक्षेपात भूगोल अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- गोरे, सुग्रीव व उलभगत, चंद्रक्रांत (२००९), भूगोल आशययुक्त अध्यापन, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे-२
- प्रभुणे, पद्मजा, (२००९). भूगोल अध्यापन पद्धती, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे-२
- पाटील, ओजस्विनी (२००८). भूगोल अध्यापन पद्धती, विद्या प्रकाशन, नागपूर.
- बापट, भा. गो. (२००७). भूगोल अध्यापन आणि अध्ययन, व्हीनस प्रकाशन, पुणे.
- जाधव, एम. आर., (२००५). भूगोल अध्यापन पद्धती एक दृष्टिक्षेप, चैतन्य प्रकाशन, कोल्हापूर.
- पोंक्ष, द. बा. (२००३). भूगोलाचे अध्यापन, नूतन प्रकाशन, पुणे-३०
- पाटील, उषा ब. जोशी सुरेखा, आशयुक्त अध्यापन पद्धती तंत्र भूगोल.
- रजपूत, कुलदीपसिंह व सारूक, विक्रम (२०११). उद्याच्या शिक्षकांसाठी भूगोल शिक्षण, इनसाईट पब्लिकेशन, नाशिक.
- Aggrawal, (2000). Modern method of teaching Geography, New Delhi Swaup & sons

Websites :

- 1) <http://www.curriculumonline.in>
- 2) www.teachingideas.co.uk/geography.contents.com
- 3) [www.science. Nutionalgeographic.com](http://www.science.Nutitionalgeographic.com)

.....